

॥ समर्थ रामदासांचा दासबोध दशक २ ॥

।।।।॥ मूर्खलक्षणनाम दशक द्वितीय ॥ २ ॥
।।।।।।॥ श्रीराम ॥
ॐ नमोजि गजानना । येकदंता त्रिनयना ।
कृपादृष्टि भक्तजना अवलोकावें ॥ १ ॥
तुज नमूं वेदमाते । श्रीशारदे ब्रह्मसुते ।
अंतरी वसे कृपावते । स्फूर्तिरूपे ॥ २ ॥
वंदून सद्गुरुचरण । करून रघुनाथस्मरण ।
त्यागार्थं मूर्खलक्ष्ण । बोलिजेल ॥ ३ ॥
येक मूर्ख येक पढतमूर्ख । उभय लक्ष्णी कौतुक ।
श्रोती सादर विवेक । केला पाहिजे ॥ ४ ॥
पढतमूर्खाचें लक्ष्ण । पुढिले समासीं निरूपण ।
साअवध होऊनि विचक्ष्ण । परिसोत पुढें ॥ ५ ॥
आतां प्रस्तुत विचार । लक्ष्णें सांगतां अपार ।
परि कांहीं येक तत्पर । होऊन ऐका ॥ ६ ॥
जे प्रपंचिक जन । जयांस नाही आत्मज्ञान ।
जे केवळ अज्ञान । त्यांचीं लक्ष्णें ॥ ७ ॥
जन्मला जयांचे उदरी । तयासि जो विरोध करी ।
सखी मनिली अंतुरी । तो येक मूर्ख ॥ ८ ॥
सांडून सर्वही गोत । स्त्रीआधेन जीवित ।
सांगे अंतरीची मात । तो येक मूर्ख ॥ ९ ॥
परस्त्रीसीं प्रेमा धरी । श्वशुरगृही वास करी ।
कुळेंविण कन्या वरी । तो येक मूर्ख ॥ १० ॥
समर्थावरी अहंता । अंतरी मानी समता ।
सामर्थ्येविण करी सत्ता । तो येक मूर्ख ॥ ११ ॥
आपली आपण करी स्तुती । स्वदेशीं भोगी विपत्ति ।
सांगे वडिलांची कीर्ती । तो येक मूर्ख ॥ १२ ॥
अकारण हास्य करी । विवेक सांगतां न धरी ।
जो बहुतांचा वैरी । तो येक मूर्ख ॥ १३ ॥
आपुलीं धरूनियां दुरी । पराव्यासीं करी मीत्री ।
परन्यून बोले रात्रीं । तो येक मूर्ख ॥ १४ ॥
बहुत जागते जन । तयामध्ये करी शयन ।
परस्थळीं बहु भोजन- । करी, तो येक मूर्ख ॥ १५ ॥
मान अथवा अपमान । स्वयें करी परिच्छिन्न ।
सप्त वेसनीं जयाचें मन । तो येक मूर्ख ॥ १६ ॥
धरून परावी आस । प्रेतन सांडी सावकास ।
निसुगाईचा संतोष- । मानी, तो येक मूर्ख ॥ १७ ॥
घरी विवेक उमजे । आणि सभेमध्ये लाजे ।

शब्द बोलतां निर्बुजे । तो येक मूर्ख ॥ १८ ॥
आपणाहून जो श्रेष्ठ । तयासीं अत्यंत निकट ।
सिकवेणेचा मानी वीट । तो येक मूर्ख ॥ १९ ॥
नायेके त्यांसी सिकवी । वडिलांसी जाणीव दावी ।
जो आरजास गोवी । तो येक मूर्ख ॥ २० ॥
येकायेकीं येकसरा । जाला विषई निलाजिरा ।
मर्यादा सांडून सैरा- । वर्ते, तो येक मूर्ख ॥ २१ ॥
औषध न घे असोन वेथा । पथ्य न करी सर्वथा ।
न मिळे आलिया पदार्थां । तो येक मूर्ख ॥ २२ ॥
संगेविण विदेश करी । वोळखीविण संग धरी ।
उडी घाली माहापुरीं । तो येक मूर्ख ॥ २३ ॥
आपणास जेथें मान । तेथें अखंड करी गमन ।
रक्षूं नेणे मानाभिमान । तो येक मूर्ख ॥ २४ ॥
सेवक जाला लक्ष्णीवंत । तयाचा होय अंकित ।
सर्वकाळ दुश्चित्त । तो येक मूर्ख ॥ २५ ॥
विचार न करितां कारण । दंड करी अपराधेविण ।
स्वल्पासाठीं जो कृपण । तो येक मूर्ख ॥ २६ ॥
देवलंड पितृलंड । शक्तिवीण करी तोड ।
ज्याचे मुखीं भंडउभंड । तो येक मूर्ख ॥ २७ ॥
घरीच्यावरी खाय दाढा । बाहेरी दीन बापुडा ।
ऐसा जो कां वेड मूढा । तो येक मूर्ख ॥ २८ ॥
नीच यातीसीं सांगात । परांगनेसीं येकांत ।
मार्गे जाय खात खात । तो येक मूर्ख ॥ २९ ॥
स्वयें नेणे परोपकार । उपकाराचा अनोपकार ।
करी थोडें बोले फार । तो येक मूर्ख ॥ ३० ॥
तपीळ खादाड आळसी । कुडीळ कुटीळ मानसीं ।
धारीष्ट नाही जयापासीं । तो येक मूर्ख ॥ ३१ ॥
विद्या वैभव ना धन । पुरुषार्थ सामर्थ्य ना मान ।
कोरडाच वाहे अभिमान । तो येक मूर्ख ॥ ३२ ॥
लंडी लटिका लाबाड । कुकमी कुटीळ निचाड ।
निद्रा जयाची वाड । तो येक मूर्ख ॥ ३३ ॥
उंची जाऊन वस्त्र नेसे । चौबारां बाहेरी बैसे ।
सर्वकाळ नग्न दिसे । तो येक मूर्ख ॥ ३४ ॥
दंत चक्षु आणी घ्राण । पाणी वसन आणी चरण ।
सर्वकाळ जयाचे मळिण । तो येक मूर्ख ॥ ३५ ॥
वैधृति आणी वितिपात । नाना कुमुहूर्ते जात ।
अपशकुनें करी घात । तो येक मूर्ख ॥ ३६ ॥
क्रोधें अपमानें कुबुद्धि । आपणास आपण वधी ।

जयास नाही दृढ बुद्धि । तो येक मूर्ख ॥ ३७ ॥
जिवलग्नांस परम खेदी । सुखाचा शब्द तोहि नेदी ।
नीच जनास वंदी । तो येक मूर्ख ॥ ३८ ॥
आपणास राखे परोपरी । शरणागतांस अढेरी ।
लक्ष्मीचा भरवसा धरी । तो येक मूर्ख ॥ ३९ ॥
पुत्र कळत्र आणी दारा । इतुकाचि मानुनियां थारा ।
विसरोन गेला ईश्वरा । तो येक मूर्ख ॥ ४० ॥
जैसें जैसें करावें । तैसें तैसें पावावें ।
हे जयास नेणवे । तो येक मूर्ख ॥ ४१ ॥
पुरुषाचेनि अष्टगुणें । स्त्रियांस ईश्वरी देणें ।
ऐशा केल्या बहुत जेणें । तो येक मूर्ख ॥ ४२ ॥
दुर्जनाचेनि बोलें । मर्यादा सांडून चाले ।
दिवसा झांकिले डोळे । तो येक मूर्ख ॥ ४३ ॥
देवद्रोही गुरुद्रोही । मातृद्रोही पितृद्रोही ।
ब्रह्मद्रोही स्वामीद्रोही । तो येक मूर्ख ॥ ४४ ॥
परपीडेचें मानी सुख । पससंतोषाचें मानी दुःख ।
गेले वस्तूचा करी शोक । तो येक मूर्ख ॥ ४५ ॥
आदरेंविण बोलणें । न पुसतां साअक्षह देणें ।
निंद्य वस्तु आंगिकारणें । तो येक मूर्ख ॥ ४६ ॥
तुक तोडून बोले । मार्ग सांडून चाले ।
कुकर्मी मित्र केले । तो येक मूर्ख ॥ ४७ ॥
पत्य राखों नेणें कदा । विनोद करी सर्वदा ।
हासतां खिजे पेटे द्वंदा । तो येक मूर्ख ॥ ४८ ॥
होड घाली अवघड । काजेंविण करी बडबड ।
बोलोंचि नेणे मुखजड । तो येक मूर्ख ॥ ४९ ॥
वस्त्र शास्त्र दोनी नसे । उंचे स्थळीं जाऊन बैसे ।
जो गोत्रजांस विश्वासे । तो येक मूर्ख ॥ ५० ॥
तशकरासी वोळखी सांगे । देखिली वस्तु तेचि मागे ।
आपलें आन्हीत करी रागें । तो येक मूर्ख ॥ ५१ ॥
हीन जनासी बरोबरी । बोल बोले सरोत्तरी ।
वामहस्ते प्राशन करी । तो येक मूर्ख ॥ ५२ ॥
समर्थासीं मत्सर धरी । अलभ्य वस्तूचा हेवा करी ।
घरीचा घरीं करी चोरी । तो येक मूर्ख ॥ ५३ ॥
सांडूनियां जगदीशा । मनुष्याचा मानी भर्वसा ।
सार्थकेंविण वेंची वयसा । तो येक मूर्ख ॥ ५४ ॥
संसारदुःखाचेनि गुणें । देवास गाळी देणें ।
मैत्राचें बोले उणें । तो येक मूर्ख ॥ ५५ ॥
अल्प अन्याय क्षुद्धा न करी । सर्वकाळ धारकीं धरी ।
जो विस्वासघात करी । तो येक मूर्ख ॥ ५६ ॥
समर्थाचे मनीचे तुटे । जयाचेनि सभा विटे ।
क्षुणा बरा क्षुणा पालटे । तो येक मूर्ख ॥ ५७ ॥
बहुतां दिवसांचे सेवक । त्यागून ठेवी आणिक ।
ज्याची सभा निर्नायेक । तो येक मूर्ख ॥ ५८ ॥

अनीतीनें द्रव्य जोडी । धर्म नीति न्याय सोडी ।
संगतीचें मनुष्य तोडी । तो येक मूर्ख ॥ ५९ ॥
घरीं असोन सुंदरी । जो सदांचा परद्वारी ।
बहुतांचे उच्छिष्ट अंगीकारी । तो येक मूर्ख ॥ ६० ॥
आपुलें अर्थ दुसऱ्यापासीं । आणी दुसऱ्याचें अभिळासी ।
पर्वत करी हीनासी । तो येक मूर्ख ॥ ६१ ॥
अतिताचा अंत पाहे । कुग्रामामधें राहे ।
सर्वकाळ चिंता वाहे । तो येक मूर्ख ॥ ६२ ॥
दोघे बोलत असती जेथें । तिसरा जाऊन बैसे तेथें ।
डोई खाजवी दोही हातें । तो येक मूर्ख ॥ ६३ ॥
उदकामधें सांडी गुरळी । पायें पायें कांडोळी ।
सेवा करी हीन कुळीं । तो येक मूर्ख ॥ ६४ ॥
स्त्री बाळका सलगी देणें । पिशाच्या सन्निध बैसणें ।
मर्यादेविण पाळी सुणें । तो येक मूर्ख ॥ ६५ ॥
परस्त्रीसीं कळह करी । मुकी वस्तु निघातें मारी ।
मूर्खाची संगती धरी । तो येक मूर्ख ॥ ६६ ॥
कळह पाहात उभा राहे । तोडविना कौतुक पाहे ।
खरें अस्ता खोटें साहे । तो येक मूर्ख ॥ ६७ ॥
लक्ष्मी आलियावरी । जो मागील वोळखी न धरी ।
देवीं ब्राह्मणीं सत्ता करी । तो येक मूर्ख ॥ ६८ ॥
आपलें काज होये तंवरी । बहुसाल नम्रता धरी ।
पुढीलांचें कार्य न करी । तो येक मूर्ख ॥ ६९ ॥
अक्षरें गाळून वाची । कां तें घाली पदरिचीं ।
नीघा न करी पुस्तकाची । तो येक मूर्ख ॥ ७० ॥
आपण वाचीना कधीं । कोणास वाचावया नेदी ।
बांधोन ठेवी बंदीं । तो येक मूर्ख ॥ ७१ ॥
ऐसीं हें मूर्खलक्षणे । श्रवणें चातुर्य बाणे ।
चित्त देउनियां शहाणे । ऐकती सदा ॥ ७२ ॥
लक्षणे अपार असती । परी कांहीं येक येथामती ।
त्यागार्थ बोलिलें श्रोतीं । क्षुद्धा केलें पाहिजे ॥ ७३ ॥
उत्तम लक्षणे घ्यावीं । मूर्खलक्षणे त्यागावीं ।
पुढिले समासी आघवीं । निरोपिलीं ॥ ७४ ॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे मूर्खलक्षणेनाम
। । । । समास पहिला ॥ १ ॥

समास दुसरा । : । उत्तम लक्षणे

। । । । । ॥ श्रीराम ॥

श्रोतां व्हावें सावधान । आतां सांगतो उत्तम गुण ।

जेणें करितां बाणे खुण । सर्वज्ञपणाची ॥ १ ॥

वाट पुसल्याविण जाऊं नये । फळ वोळखिल्याविण खाऊं नये ।

पडिली वस्तु घेऊं नये । येकायेकी ॥ २ ॥

अति वाद करूं नये । पोटीं कपट धरूं नये ।

शोधल्याविण करूं नये । कुळहीन कांता ॥ ३ ॥

विचारेंविण बोलों नये। विवंचनेविण चालों नये ।
 मयदेविण हालों नये। कांहीं येक ॥ ४ ॥
 प्रीतीविण रुसों नये। चोरास वोळखी पुसों नये ।
 रात्री पंथ क्रमूं नये। येकायेकीं ॥ ५ ॥
 जनीं आर्जव तोडूं नये। पापद्रव्य जोडूं नये ।
 पुण्यमार्ग सोडूं नये। कदाकाळीं ॥ ६ ॥
 निंदा द्वेष करूं नये। असत्संग धरूं नये ।
 द्रव्यदारा हरूं नये। बळात्कारें ॥ ७ ॥
 वक्तयास खोदूं नये। ऐक्यतेसी फोडूं नये ।
 विद्याअभ्यास सोडूं नये। कांहीं केल्या ॥ ८ ॥
 तोडाळासि भांडों नये। वाचाळासी तंडों नये ।
 संतसंग खंडूं नये। अंतर्यामीं ॥ ९ ॥
 अति क्रोध करूं नये। जिवलग्नास खेदूं नये ।
 मनीं वीट मानूं नये। सिकवणेचा ॥ १० ॥
 क्षणाक्षहणां रुसों नये। लटिका पुरुषार्थ बोलों नये ।
 केल्याविण सांगों नये। आपला पराक्रमु ॥ ११ ॥
 बोलिला बोल विसरों नये। प्रसंगी सामर्थ्य चुकों नये ।
 केल्याविण निखंदूं नये। पुढिलांसि कदा ॥ १२ ॥
 आळसें सुख मानूं नये। चाहाडी मनास आणूं नये ।
 शोधिलुआविण करूं नये। कार्य कांहीं ॥ १३ ॥
 सुखा आंग देऊं नये। प्रेतन पुरुषें सांडूं नये ।
 कष्ट करितां त्रासों नये। निरंतर ॥ १४ ॥
 सभेमध्ये लाजों नये। बाष्कळपणें बोलों नये ।
 पैज होड घालूं नये। कांहीं केल्या ॥ १५ ॥
 बहुत चिंता करूं नये। निसुगपणें राहों नये ।
 परस्त्रीते पाहों नये। पापबुद्धी ॥ १६ ॥
 कोणाचा उपकार घेऊं नये। घेतला तरी राखों नये ।
 परपीडा करूं नये। विस्वासघात ॥ १७ ॥
 शोच्येविण असों नये। मळिण वस्त्र नेसों नये ।
 जणारास पुसों नये। कोठें जातोस म्हणौनी ॥ १८ ॥
 व्यापकपण सांडूं नये। पराधेन होऊं नये ।
 आपलें वोडें घालूं नये। कोणीयेकासी ॥ १९ ॥
 पत्रेविण पर्वत करूं नये। हीनाचें रुण घेऊं नये ।
 गोहीविण जाऊं नये। राजद्वारा ॥ २० ॥
 लटिकी जाजू घेऊं नये। सभेस लटिकें करूं नये ।
 आदर नस्तां बोलों नये। स्वभाविक ॥ २१ ॥
 आदखणेपण करूं नये। अन्यायेविण गांजूं नये ।
 अवनीतीनें वर्तों नये। आंगबळें ॥ २२ ॥
 बहुत अन्न खाऊं नये। बहुत निद्रा करूं नये ।
 बहुत दिवस राहूं नये। पिसुणाचेथें ॥ २३ ॥
 आपल्याची गोही देऊं नये। आपली कीर्ती वर्णूं नये ।
 आपलें आपण हांसों नये। गोष्टी सांगोनी ॥ २४ ॥
 धूम्रपान घेऊं नये। उन्मत्त द्रव्य सेवूं नये ।

बहुचकासीं करूं नये। मैत्री कदा ॥ २५ ॥
 कामेविण राहों नये। नीच उत्तर साहों नये ।
 आसुदें अन्न सेऊं नये। वडिलांचेहि ॥ २६ ॥
 तोंडीं सीवी असों नये। दुसऱ्यास देखोन हांसों नये ।
 उणें अंगीं संचारों नये। कुळवंताचे ॥ २७ ॥
 देखिली वस्तु चोरूं नये। बहुत कृपण होऊं नये ।
 जिवलग्नासी करूं नये। कळह कदा ॥ २८ ॥
 येकाचा घात करूं नये। लटिकी गोही देऊं नये ।
 अप्रमाण वर्तों नये। कदाकाळीं ॥ २९ ॥
 चाहाडी चोरी धरूं नये। परद्वार करूं नये ।
 मार्गें उणें बोलों नये। कोणीयेकाचें ॥ ३० ॥
 समई यावा चुकों नये। सत्वगुण सांडूं नये ।
 वैरियांस दंडूं नये। शरण आलियां ॥ ३१ ॥
 अल्पधनें माजों नये। हरिभक्तीस लाजों नये ।
 मयदेविण चालों नये। पवित्र जनीं ॥ ३२ ॥
 मूर्खासीं संमंथ पडों नये। अंधारीं हात घालूं नये ।
 दुश्चितपणें विसरों नये। वस्तु आपुली ॥ ३३ ॥
 स्नानसंध्या सांडूं नये। कुळाचार खंडूं नये ।
 अनाचार मांडूं नये। चुकुरपणें ॥ ३४ ॥
 हरिकथा सांडूं नये। निरूपण तोडूं नये ।
 परमार्थास मोडूं नये। प्रपंचबळें ॥ ३५ ॥
 देवाचा नवस बुडऊं नये। आपला धर्म उडऊं नये ।
 भलते भरीं भरों नये। विचारेंविण ॥ ३६ ॥
 निष्ठुरपण धरूं नये। जीवहत्या करूं नये ।
 पाउस देखोन जाऊं नये। अथवा अवकाळीं ॥ ३७ ॥
 सभा देखोन गळों नये। समई उत्तर टळों नये ।
 धिःकारितां चळों नये। धारिष्ट आपुलें ॥ ३८ ॥
 गुरुविरहित असों नये। नीच यातीचा गुरु करूं नये ।
 जिणें शाश्वत मानूं नये। वैभवेसीं ॥ ३९ ॥
 सत्यमार्ग सांडूं नये। असत्य पंथें जाऊं नये ।
 कदा अभिमान घेऊं नये। असत्याचा ॥ ४० ॥
 अपकीर्ति ते सांडावी। सद्कीर्ति वाढवावी ।
 विवेकें दृढ धरावी। वाट सत्याची ॥ ४१ ॥
 नेघतां हे उत्तम गुण। तें मनुष्य अवलक्ष्हण ।
 ऐक तयांचे लक्ष्हण। पुढिले समासीं ॥ ४२ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे उत्तमलक्ष्हणनाम
 । । । । समास दुसराअ ॥ २ ॥

समास तिसरा । :। कुविद्या लक्षण

। । । । । ॥ श्रीराम ॥

एका कुविद्येचीं लक्षणें। अति हीनें कुलक्षणें ।

त्यागार्थ बोलिलीं ते श्रवणें। त्याग घडे ॥ १ ॥

एका कुविद्येचा प्राणी। जन्मा येऊन केली हानी ।

सांगिजेल येहीं लक्षणीं। वोळखावा ॥ २ ॥

कुविद्येचा प्राणी असे। तो कठिण निरूपणें त्रासे ।
अवगुणाची समृद्धि असे। म्हणौनियां ॥ ३ ॥

श्लोक ॥ दंभो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च ।
। । । अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संपदमासुरीम् ॥

काम क्रोध मद मत्सर। लोभ दंभ तिरस्कार ।
गर्व ताठा अहंकार। द्वेष विषाद विकल्पी ॥ ४ ॥
आशा ममता तृष्णा कल्पना। चिंता अहंता कामना भावना ।
असूय अविज्ञा ईषणा वासना। अतृप्ती लोलंगता ॥ ५ ॥
इच्छा वांछ्या चिकिच्छा निंदा। आनित्य ग्रामणी मस्ती सदा ।
जाणीव अवज्ञा विपत्ती आपदा। दुर्वृत्ती दुर्वासना ॥ ६ ॥
स्पर्धा खटपट आणि चटचट। तर्हे झटपट आणि वटवट ।
सदा खटपट आणि लटपट। परम वेथा कुविद्या ॥ ७ ॥
कुरूप आणि कुलक्षण। अशक्त आणि दुर्जन ।
दरिद्री आणि कृपण। आतिशयेंसी ॥ ८ ॥
आळसी आणि खादाड। दुर्बळ आणि लाताड ।
तुटक आणि लाबाड। आतिशयेंसी ॥ ९ ॥
मूर्ख आणि तपीळ। वेडें आणि वाचाळ ।
लटिकें आणि तोंडाळ। आतिशयेंसी ॥ १० ॥
नेणे आणि नायके। न ये आणि न सीके ।
न करी आणि न देखे। अभ्यास दृष्टी ॥ ११ ॥
अज्ञान आणि अविस्वासी। छळवादी आणि दोषी ।
अभक्त आणि भक्तांसी। देखों सकेना ॥ १२ ॥
पापी आणि निंदक। कष्टी आणि घातक ।
दुःखी आणि हिंसक। आतिशयेंसी ॥ १३ ॥
हीन आणि कृत्रिमी। रोगी आणि कुकर्मी ।
आचंगुल आणि अधर्मी। वासना रमे ॥ १४ ॥
हीन देह आणि ताठा। अप्रमाण आणि फांटा ।
बाष्कळ आणि करंटा। विवेक सांगे ॥ १५ ॥
लंडी आणि उन्मत्त। निकामी आणि डुल्लत ।
भ्याड आणि बोलत। पराक्रमु ॥ १६ ॥
कनिष्ठ आणि गर्विष्ठ। नुपरतें आणि नष्ट ।
द्वेषी आणि भ्रष्ट। आतिशयेंसी ॥ १७ ॥
अभिमानी आणि निसंगळ। वोडगस्त आणि खळ ।
दंभिक आणि अनर्गळ। आतिशयेंसी ॥ १८ ॥
वोखटे आणि विकारी। खोटे आणि अनोपकारी ।
अवलक्षण आणि धिःकारी। प्राणिमात्रांसी ॥ १९ ॥
अल्पमती आणि वादक। दीनरूप आणि भेदक ।
सूक्ष्म आणि त्रासक। कुशब्दें करूनि ॥ २० ॥
कठिणवचनी कर्कशवचनी। कापट्यवचनी सदेहवचनी ।
दुःखवचनी तीव्रवचनी। क्रूर निष्ठुर दुरात्मा ॥ २१ ॥
न्यूनवचनी पैशून्यवचनी। अशुभवचनी अनित्यवचनी ।

द्वेषवचनी अनृत्यवचनी। बाष्कळवचनी धिःकारु ॥ २२ ॥
कओअटी कुटीळ गाद्याळ। कुटें कुचर नव्याळ ।
कोपी कुधन टवाळ। आतिशयेंसी ॥ २३ ॥
तपीळ तामस अविचार। पापी अनर्धी अपस्मार ।
भूत समंधी संचार। आंगी वसे ॥ २४ ॥
आत्महत्यारा स्त्रीहत्यारा। गोहत्यारा ब्रह्महत्यारा ।
मातृहत्यारा पितृहत्यारा। माहापापी पतित ॥ २५ ॥
उणें कुपात्र कुतर्की। मित्रद्रोही विस्वासघातकी ।
कृतघ्न तल्पकी नारकी। अतित्याई जल्पक ॥ २६ ॥
किंत भांडण झगडा कळहो। अधर्म अनराहाटी शोकसंग्रहो ।
चाहाड वेसनी विग्रहो। निग्रहकर्ता ॥ २७ ॥
द्वाड आपेसी वोंगळ। चाळक चुंबक लच्याळ ।
स्वार्थी अभिळासी वोढाळ। आदत्त झोड आदखणा ॥ २८ ॥
शठ शुभ कातरु। लंड तमुंड सिंतरु ।
बंड पाषांड तश्करु। अपहारकर्ता ॥ २९ ॥
धीट सैराट मोकाट। चाट चावट वाजट ।
थोट उद्धट लंपट। बटवाल कुबुद्धी ॥ ३० ॥
मारेकरी वरपेकरी। दरवडेकरी खाणोरी ।
मैंद भोंदु परद्वारी। भुररेकरी चेटकी ॥ ३१ ॥
निशंक निलाजिरा कळभंट। टौणपा लौंद धट उद्धट ।
ठस ठोंबस खट नट। जगभांड विकारी ॥ ३२ ॥
अधीर आळिका अनाचारी। अंध पंगु खोकलेंकरी ।
थोटा बधिर दमेकरी। तन्ही ताठा न संडी ॥ ३३ ॥
विद्याहीन वैभवहीन। कुळहीन लक्ष्मीहीन ।
शक्तिहीन सामर्थ्यहीन। अदृष्टहीन भिकारी ॥ ३४ ॥
बळहीन कळाहीन। मुद्राहीन दीक्षाहीन ।
लक्षणहीन लावण्यहीन। आंगहीन विपारा ॥ ३५ ॥
युक्तिहीन बुद्धिहीन। आचारहीन विचारहीन ।
क्रियाहीन सत्वहीन। विवेकहीन संशई ॥ ३६ ॥
भक्तिहीन भावहीन। ज्ञानहीन वैराग्यहीन ।
शांतिहीन क्षमाहीन। सर्वहीन क्षुल्लकु ॥ ३७ ॥
समयो नेणे प्रसंग नेणे। प्रेतन नेणे अभ्यास नेणे ।
आर्जव नेणे मैत्री नेणे। कांहीच नेणे अभागी ॥ ३८ ॥
असो ऐसे नाना विकार। कुलक्षणाचें कोठार ।
ऐसा कुविद्येचा नर। श्रोतीं वोळखावा ॥ ३९ ॥
ऐसी कुविद्येचीं लक्षणें। ऐकोनि त्यागची करणें ।
अभिमानीं तन्हे भरणें। हें विहित नव्हे ॥ ४० ॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे कुविद्यालक्षणनाम
। । । समास तिसरा ॥ ३ ॥

समास चवथा । :। भक्ति निरूपण

। । । । । ॥ श्रीराम ॥

नाना सुकृताचें फळ। तो हा नरदेह केवळ ।

त्याहिमधें भाग्य सफळ। तरीच सन्मार्ग लागे ॥ १ ॥

नरदेही विशेष ब्राह्मण । त्याहीवरी संध्यास्नान ।
 सद्वासना भगवद्भजन । घडे पूर्वपुण्ये ॥ २ ॥
 भगवद्भक्ति हे उत्तम । त्याहिवरी सत्समागम ।
 काळ सार्थक हाचि परम । लाभ, जाणावा ॥ ३ ॥
 प्रेमप्रीतीचा सद्भाव । आणी भक्तांचा समुदाव ।
 हरिकथा मोहोत्साव । तेणें प्रेमा दुणावे ॥ ४ ॥
 नरदेही आलियां येक । कांही करावें सार्थक ।
 जेणें पाविजे परलोक । परम दुल्लभ जो ॥ ५ ॥
 विधियुक्त ब्रह्मकर्म । अथवा दया दान धर्म ।
 अथवा करणें सुगम । भजन भगवंताचें ॥ ६ ॥
 अनुतापें करावा त्याग । अथवा करणें भक्तियोग ।
 नाही तरी धरणें संग । साधुजनाचा ॥ ७ ॥
 नाना शास्त्रे धांडोळावी । अथवा तीर्थे तरी करावी ।
 अथवा पुरश्चरणें बरवी । पापक्षयाकारणें ॥ ८ ॥
 अथवा कीजे परोपकार । अथवा ज्ञानाचा विचार ।
 निरूपणीं सारासार । विवेक करणें ॥ ९ ॥
 पाळावी वेदांची आज्ञा । कर्मकांड उपासना ।
 जेणें होइजे ज्ञाना- । आधिकारपात्र ॥ १० ॥
 काया वाचा आणी मनें । पत्रें पुष्पें फळें जीवनें ।
 कांही तरी येका भजनें । सार्थक करावें ॥ ११ ॥
 जन्मा आलियाचें फळ । कांही करावें सफळ ।
 ऐसें न करितां निर्फळ । भूमिभार होये ॥ १२ ॥
 नरदेहाचे उचित । कांही करावें आत्महित ।
 येथानुशक्त्या चित्तवित्त । सर्वोत्तमी लावावें ॥ १३ ॥
 हें कांहीच न धरी जो मनीं । तो मृत्युप्राय वर्ते जनीं ।
 जन्मा येऊन तेणें जननी । वायांच कष्टविली ॥ १४ ॥
 नाही संध्या नाही स्नान । नाही भजन देवतार्चन ।
 नाही मंत्र जप ध्यान । मानसपूजा ॥ १५ ॥
 नाही भक्ति नाही प्रेम । नाही निष्ठा नाही नेम ।
 नाही देव नाही धर्म । अतीत अभ्यागत ॥ १६ ॥
 नाही सद्बुद्धि नाही गुण । नाही कथा नाही श्रवण ।
 नाही अध्यात्मनिरूपण । ऐकिलें कदां ॥ १७ ॥
 नाही भल्यांची संगती । नाही शुद्ध चित्तवृत्ती ।
 नाही कैवल्याची प्राप्ती । मिथ्यामदें ॥ १८ ॥
 नाही नीति नाही न्याये । नाही पुण्याचा उपाये ।
 नाही परत्रीची सोये । युक्तायुक्त क्रिया ॥ १९ ॥
 नाही विद्या नाही वैभव । नाही चातुर्याचा भाव ।
 नाही कळा नाही लाघव । रम्यसरस्वतीचें ॥ २० ॥
 शांती नाही क्षमा नाही । दीक्षा नाही मैत्री नाही ।
 शुभाशुभ कांहीच नाही । साधनादिक ॥ २१ ॥
 सुचि नाही स्वधर्म नाही । आचार नाही विचार नाही ।
 आरत्र नाही परत्र नाही । मुक्त क्रिया मनाची ॥ २२ ॥
 कर्म नाही उपासना नाही । ज्ञान नाही वैराग्य नाही ।

योग नाही धारिष्ट नाही । कांहीच नाही पाहातां ॥ २३ ॥
 उपरती नाही त्याग नाही । समता नाही लक्षण नाही ।
 आदर नाही प्रीति नाही । परमेश्वराची ॥ २४ ॥
 परगुणाचा संतोष नाही । परोपकारें सुख नाही ।
 हरिभक्तीचा लेश नाही । अंतर्यामीं ॥ २५ ॥
 ऐसे प्रकारीचे पाहातां जन । ते जीतचि प्रेतासमान ।
 त्यांसीं न करावें भाषण । पवित्र जनीं ॥ २६ ॥
 पुण्यसामग्रेण पुरती । तयासीच घडें भगवद्भक्ती ।
 जें जें जैसें करिती । ते पावती तैसेंचि ॥ २७ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे भक्तिनिरूपणनाम
 । । । समास चवथा ॥ ४ ॥

समास पाचवा । : । रजोगुण लक्षण
 । । । । । ॥ श्रीराम ॥
 मुळीं देह त्रिगुणाचा । सत्त्वरजतमाचा ।
 त्यामध्ये सत्त्वाचा । उत्तम गुण ॥ १ ॥
 सत्त्वगुणें भगवद्भक्ती । रजोगुणें पुनरावृत्ती ।
 तमोगुणें अधोगती । पावति प्राणी ॥ २ ॥
 श्लोक ॥ ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः ।
 । । । जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसाः ॥
 त्यांतहि शुद्ध आणी सबळ । तेहि बोलिजेति सकळ ।
 शुद्ध तेंचि जें निर्मळ । सबळ बाधक जाणावें ॥ ३ ॥
 शुद्धसबळाचें लक्षण । सावध परिसा विचक्षण ।
 शुद्ध तो परमार्थी जाण । सबळ तो संसारिक ॥ ४ ॥
 तयां संसारिकांची स्थिती । देही त्रिगुण वर्तती ।
 येक येतां दोनी जाती । निघोनियां ॥ ५ ॥
 रज तम आणी सत्व । येणेंचि चाले जीवित्व ।
 रजोगुणाचें कर्तृत्व । दाखऊं आता ॥ ६ ॥
 रजोगुण येतां शरिरीं । वर्तणुक कैसी करी ।
 सावध होऊनी चतुरी । परिसावें ॥ ७ ॥
 माझें घर माझा संसार । देव कैचा आणिला थोर ।
 ऐसा करी जो निर्धार । तो रजोगुण ॥ ८ ॥
 माता पिता आणी कांता । पुत्र सुना आणी दुहिता ।
 इतुकियांची वाहे चिंता । तो रजोगुण ॥ ९ ॥
 बरें खावें बरें जेवावें । बरें ल्यावें बरें नेसावें ।
 दुसर्याचें अभिळाषावें । तो रजोगुण ॥ १० ॥
 कैचा धर्म कैचें दान । कैचा जप कैचें ध्यान ।
 विचारीना पापपुण्य । तो रजोगुण ॥ ११ ॥
 नेणे तीर्थ नेणे व्रत । नेणे अतीत अभ्यागत ।
 अनाचारीं मनोगत । तो रजोगुण ॥ १२ ॥
 धनधान्याचे संचित । मन होये द्रव्यासक्त ।
 अत्यंत कृपण जीवित्व । तो रजोगुण ॥ १३ ॥
 मी तरुण मी सुंदर । मी बलाढ्य मी चतुर ।
 मी सकळांमध्ये थोर- । म्हणे, तो रजोगुण ॥ १४ ॥

माझा देश माझा गांव। माझा वाडा माझा ठाव ।
 ऐसी मनीं धरी हांव। तो रजोगोण ॥ १५ ॥
 दुसऱ्याचें सर्व जावें। माझेचेंचि बरें असावें ।
 ऐसें आठवे स्वभावे। तो रजोगोण ॥ १६ ॥
 कपट आणी मत्सर। उठे देहीं तिरस्कार ।
 अथवा कामाचा विकार। तो रजोगोण ॥ १७ ॥
 बाळकावरी ममता। प्रीतीनें आवडे कांता ।
 लोभ वाटे समस्तां। तो रजोगोण ॥ १८ ॥
 जिवलग्वांची खंती। जेणें काळें वाटे चितीं ।
 तेणें काळें सीम्रगती। रजोगुण आला ॥ १९ ॥
 संसाराचे बहुत कष्ट। कैसा होईल सेवट ।
 मनास आठवे संकट। तो रजोगोण ॥ २० ॥
 कां मागे जें जें भोगिलें। तें तें मनीं आठवलें ।
 दुःख अत्यंत वाटलें। तो रजोगोण ॥ २१ ॥
 वैभव देखोनि दृष्टी। आवडी उपजली पोटीं ।
 आशागुणें हिंपुटी-। करी, तो रजोगुण ॥ २२ ॥
 जें जें दृष्टी पडिलें। तें तें मनें मागितलें ।
 लभ्य नस्तां दुःख जालें। तो रजोगोण ॥ २३ ॥
 विनोदार्थी भरे मन। शृंगारिक करी गायेन ।
 राग रंग तान मान। तो रजोगोण ॥ २४ ॥
 टवाळी ढवाळी निंदा। सांगणें घडे वेवादा ।
 हास्य विनोद करी सर्वदा। तो रजोगोण ॥ २५ ॥
 आळस उठे प्रबळ। कर्मणुकेचा नाना खेळ ।
 कां उपभोगाचे गोंधळ। तो रजोगोण ॥ २६ ॥
 कळावंत बहुरूपी। नटावलोकी साक्षेपी ।
 नाना खेळी दान अर्पी। तो रजोगोण ॥ २७ ॥
 उन्मत्त द्रव्यापरी अति प्रीती। ग्रामज्य आठवे चितीं ।
 आवडे नीचाची संगती। तो रजोगुण ॥ २८ ॥
 तशकरविद्या जीवीं उठे। परन्यून बोलावें वाटे ।
 नित्यनेमास मन विटे। तो रजोगुण ॥ २९ ॥
 देवकारणीं लाजाळु। उदरालागीं कष्टाळु ।
 प्रपंची जो स्नेहाळु। तो रजोगुण ॥ ३० ॥
 गोडग्रासीं आळकेपण। अत्यादरें पिंडपोषण ।
 रजोगुणें उपोषण। केलें न वचे ॥ ३१ ॥
 शृंगारिक तें आवडे। भक्ती वैराग्य नावडे ।
 कळालाघवीं पवाडे। तो रजोगुण ॥ ३२ ॥
 नेणोनियां परमात्मा। सकळ पदार्थी प्रेमा ।
 बळात्कारें घाली जन्मा। तो रजोगुण ॥ ३३ ॥
 असो ऐसा रजोगुण। लोभें दावी जन्ममरण ।
 प्रपंची तो सबळ जाण। दारुण दुःख भोगवी ॥ ३४ ॥
 आतां रजोगुण हा सुटेना। संसारिक हें तुटेना ।
 प्रपंची गुंतली वासना। यास उपाय कोण ॥ ३५ ॥
 उपाये येक भगवद्भक्ती। जरी ठाकेना विरक्ती ।

तरी येथानुशक्ती। भजन करावें ॥ ३६ ॥
 काया वाचा आणी मनें। पत्रें पुष्पें फळें जीवनें ।
 ईश्वरीं अर्पूनियां मनें। सार्थक करावें ॥ ३७ ॥
 येथानुशक्ती दानपुण्य। परी भगवतीं अनन्य ।
 सुखदुःखें परी चिंतन। देवाचेंचि करावें ॥ ३८ ॥
 आदिअंती येक देव। मध्येचि लाविली माव ।
 म्हणोनियां पूर्ण भाव। भगवतीं असावा ॥ ३९ ॥
 ऐसा सबळ रजोगुण। संक्षेपें केलें कथन ।
 आतां शुद्ध तो तूं जाण। परमार्थिक ॥ ४० ॥
 त्याचे वोळखीचें चिन्ह। सत्वगुणीं असे जाण ।
 तो रजोगुण परिपूर्ण। भजनमूळ ॥ ४१ ॥
 ऐसा रजोगुण बोलिला। श्रोतीं मनें अनुमानिला ।
 आतां पुढें परिसिला। पाहिजे तमोगुण ॥ ४२ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे रजोगुणलक्षणनाम
 । । । । समास पांचवा ॥ ५ ॥

समास सहावा। :। तमोगुण लक्षण

। । । । । ॥ श्रीराम ॥

मागां बोलिला रजोगुण। क्रियेसहित लक्षण ।
 आतां ऐका तमोगुण। तोहि सांगिजेल ॥ १ ॥
 संसारीं दुःखसंमंथ। प्राप्त होतां उठे खेद ।
 कां अद्भुत आला क्रोध। तो तमोगुण ॥ २ ॥
 शेरीरीं क्रोध भरतां। नोळखे माता पिता ।
 बंधु बहिण कांता। ताडी, तो तमोगुण ॥ ३ ॥
 दुसऱ्याचा प्राण घ्यावा। आपला आपण स्वयें द्यावा ।
 विसरवी जीवभावा। तो तमोगुण ॥ ४ ॥
 भरलें क्रोधाचें काविरें। पिश्याच्यापरी वावरे ।
 नाना उपायें नावरे। तो तमोगुण ॥ ५ ॥
 आपला आपण शस्त्रपात। पराचा करी घात ।
 ऐसा समय वर्तत। तो तमोगुण ॥ ६ ॥
 डोळा युध्यचि पाहवें। रण पडिलें तेथें जावें ।
 ऐसें घेतलें जीवें। तो तमोगुण ॥ ७ ॥
 अखंड भ्रांती पडे। केला निश्चय विघडे ।
 अत्यंत निद्रा आवडे। तो तमोगुण ॥ ८ ॥
 क्षुधा जयाची वाड। नेणे कडु अथवा गोड ।
 अत्यंत जो कां मूढ। तो तमोगुण ॥ ९ ॥
 प्रीतिपात्र गेलें मरणें। तयालागीं जीव देणें ।
 स्वयें आत्महत्या करणें। तो तमोगुण ॥ १० ॥
 किडा मुंगी आणी स्वापद। यांचा करूं आवडे वध ।
 अत्यंत जो कृपामंद। तो तमोगुण ॥ ११ ॥
 स्त्रीहत्या बाळहत्या। द्रव्यालागीं ब्रह्महत्या ।
 करूं आवडे गोहत्या। तो तमोगुण ॥ १२ ॥
 विसळाचेनि नेटें। वीष घ्यावेंसें वाटे ।
 परवध मनीं उठे। तो तमोगुण ॥ १३ ॥

अंतरीं धरूनि कपट । पराचें करी तळपट ।
 सदा मस्त सदा उद्धट । तो तमोगुण ॥ १४ ॥
 कळह व्हावा ऐसें वाटे । झोंबी घ्यावी ऐसें उठे ।
 अन्तरीं द्वेष प्रगटे । तो तमोगुण ॥ १५ ॥
 युध्य देखावें ऐकावें । स्वयें युध्यचि करावें ।
 मारावें कीं मरावें । तो तमोगुण ॥ १६ ॥
 मत्सरें भक्ति मोडावी । देवाळयें विघडावी ।
 फळतीं झाडें तोडावीं । तो तमोगुण ॥ १७ ॥
 सत्कर्म ते नावडती । नाना दोष ते आवडती ।
 पापभय नाहीं चिती । तो तमोगुण ॥ १८ ॥
 ब्रह्मवृत्तीचा उच्छेद । जीवमात्रास देणें खेद ।
 करूं आवडे अप्रमाद । तो तमोगुण ॥ १९ ॥
 आग्नप्रळये शस्त्रप्रळये । भूतप्रळये वीषप्रळये ।
 मत्सरें करीं जीवक्षये । तो तमोगुण ॥ २० ॥
 परपीडेचा संतोष । निष्ठुरपणाचा हव्यास ।
 संसाराचा नये त्रास । तो तमोगुण ॥ २१ ॥
 भांडण लाऊन द्यावें । स्वयें कौतुक पाहावें ।
 कुबुद्धि घेतली जीवें । तो तमोगुण ॥ २२ ॥
 प्राप्त जालियां संपत्ती । जीवांस करी यातायाती ।
 कळवळा नये चितीं । तो तमोगुण ॥ २३ ॥
 नावडे भक्ति नावडे भाव । नावडे तीर्थ नावडे देव ।
 वेदशास्त्र नलगे सर्व । तो तमोगुण ॥ २४ ॥
 स्नानसंध्या नेम नसे । स्वधर्मी भ्रष्टला दिसे ।
 अकर्तव्य करीतसे । तो तमोगुण ॥ २५ ॥
 जेष्ठ बंधु बाप माये । त्यांचीं वचनें न साहे ।
 सीघ्रकोपी निघोन जाये । तो तमोगुण ॥ २६ ॥
 उगेंचि खावें उगेंचि असावें । स्तब्ध होऊन बैसावें ।
 कांहींचि स्मरेना स्वभावें । तो तमोगुण ॥ २७ ॥
 चेटकविद्येचा अभ्यास । शस्त्रविद्येचा हव्यास ।
 मल्लविद्या व्हावी ज्यास । तो तमोगुण ॥ २८ ॥
 केले गळाचे नवस । रडिबेडीचे सायास ।
 काष्ठयंत्र छेदी जिव्हेस । तो तमोगुण ॥ २९ ॥
 मस्तकीं भदें जाळावें । पोतें आंग हुरपळावें ।
 स्वयें शस्त्र टोचून घ्यावें । तो तमोगुण ॥ ३० ॥
 देवास सिर वाहावें । कां तें आंग समर्पावें ।
 पडणीवरून घालून घ्यावे । तो तमोगुण ॥ ३१ ॥
 निग्रह करून धरणें । कां तें टांगून घेणें ।
 देवद्वारीं जीव देणें । तो तमोगुण ॥ ३२ ॥
 निराहार उपोषण । पंचाग्नी धूम्रपान ।
 आपणास घ्यावें पुरून । तो तमोगुण ॥ ३३ ॥
 सकाम जें का अनुष्ठान । कां तें वायोनिरोधन ।
 अथवा राहावें पडोन । तो तमोगुण ॥ ३४ ॥
 नखें केश वाढवावे । हस्तचि वर्ते करावे ।

अथवा वागसुन्य व्हावें । तो तमोगुण ॥ ३५ ॥
 नाना निग्रहे पिडावें । देहदुःखें चर्फडावें ।
 क्रोधें देवांस फोडावें । तो तमोगुण ॥ ३६ ॥
 देवाची जो निंदा करी । तो आशाबद्धि अघोरी ।
 जो संतसंग न धरी । तो तमोगुण ॥ ३७ ॥
 ऐसा हा तमोगुण । सांगतां जो असाधारण ।
 परी त्यागार्थ निरूपण । कांहीं येक ॥ ३८ ॥
 ऐसें वर्ते तो तमोगुण । परी हा पतनास कारण ।
 मोक्षप्राप्तीचें लक्षण । नव्हे येणें ॥ ३९ ॥
 केल्या कर्माचें फळ । प्राप्त होईल सकळ ।
 जन्म दुःखाचें मूळ । तुटेना कीं ॥ ४० ॥
 व्हावया जन्माचें खंडण । पाहिजे तो सत्वगुण ।
 तेंचि असे निरूपण । पुढिले समासीं ॥ ४१ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे तमोगुणलक्षणनाम
 । । । । समास सहावा ॥ ६ ॥

समास सातवा । : । सत्वगुण लक्षण
 । । । । । ॥ श्रीराम ॥
 मागां बोलिला तमोगुण । जो दुःखदायक दारुण ।
 आतां ऐका सत्वगुण । परम दुल्लभ ॥ १ ॥
 जो भजनाचा आधार । जो योगियांची थार ।
 जो निरसी संसार । दुःखमूळ जो ॥ २ ॥
 जेणें होये उत्तम गती । मार्ग फुटे भगवतीं ।
 जेणें पाविजे मुक्ती । सायोज्यता ते ॥ ३ ॥
 जो भक्तांचा कोंवसा । जो भवार्णवींचा भर्वसा ।
 मोक्षलक्ष्मीची दशा । तो सत्वगुण ॥ ४ ॥
 जो परमार्थाचें मंडण । जो महंतांचें भूषण ।
 रजतमाचें निर्शन । तो सत्वगुण ॥ ५ ॥
 जो परमसुखकारी । जो आनंदाची लहरी ।
 देऊनियां, निवारी- । जन्ममृत्यु ॥ ६ ॥
 जो अज्ञानाचा सेवट । जो पुण्याचें मूळ पीठ ।
 जयाचेनि सांपडे वाट । परलोकाची ॥ ७ ॥
 ऐसा हा सत्वगुण । देहीं उमटतां आपण ।
 तये क्रियेचें लक्षण । ऐसें असे ॥ ८ ॥
 ईश्वरीं प्रेमा अधिक । प्रपंच संपादणे लोकिक ।
 सदा सन्निध विवेक । तो सत्वगुण ॥ ९ ॥
 संसारदुःख विसरवी । भक्तिमार्ग विमळ दावी ।
 भजनक्रिया उपजवी । तो सत्वगुण ॥ १० ॥
 परमार्थाची आवडी । उठे भावार्थाची गोडी ।
 परोपकारी तांतडी । तो सत्वगुण ॥ ११ ॥
 स्नानसंध्या पुण्यसीळ । अभ्यांतरींचा निर्मळ ।
 शरीर वस्त्रें सोज्वळ । तो सत्वगुण ॥ १२ ॥
 येजन आणी याजन । आधेन आणी अध्यापन ।
 स्वयें करी दानपुण्य । तो सत्वगुण ॥ १३ ॥

निरूपणाची आवडी । जया हरिकथेची गोडी ।
 क्रिया पालटे रोकडी । तो सत्वगुण ॥ १४ ॥
 अश्वदानें गजदानें । गोदानें भूमिदानें ।
 नाना रत्नांचीं दानें- । करी, तो सत्वगुण ॥ १५ ॥
 धनदान वस्त्रदान । अन्नदान उदकदान ।
 करी ब्राह्मणसंतर्पण । तो सत्वगुण ॥ १६ ॥
 कार्तिकस्नानें माघस्नानें । व्रतें उद्यापनं दानें ।
 निःकाम तीर्थें उपोषणे । तो सत्वगुण ॥ १७ ॥
 सहस्रभोजने लक्षभोजने । विविध प्रकारींचीं दानें ।
 निःकाम करी सत्वगुणें । कामना रजोगुण ॥ १८ ॥
 तीर्थी अर्पी जो अग्रारें । बांधे वापी सरोवरें ।
 बांधे देवाळयें सिखरें । तो सत्वगुण ॥ १९ ॥
 देवद्वारी पडशाळा । पाईरीया दीपमाळा ।
 वृंदावने पार पिंपळा- । बांधे, तो सत्वगुण ॥ २० ॥
 लावी वने उपवने । पुष्पवाटिका जीवने ।
 निववी तापस्यांचीं मने । तो सत्वगुण ॥ २१ ॥
 संध्यामठ आणि भुयेरी । पाईरीया नदीतीरी ।
 भांडारगृहे देवद्वारी । बांधे, तो सत्वगुण ॥ २२ ॥
 नाना देवांची जे स्थाने । तेथें नंदादीप घालणें ।
 वाहे आळंकार भूषणें । तो सत्वगुण ॥ २३ ॥
 जेंगट मृदांग टाळ । दमामे नगारे काहळ ।
 नाना वाद्यांचे कल्लोळ । सुस्वरादिक ॥ २४ ॥
 नाना समग्री सुंदर । देवाळई घाली नर ।
 हरिभजनी जो तत्पर । तो सत्वगुण ॥ २५ ॥
 छेत्रें आणि सुखासने । दिंड्या पताका निशाणें ।
 वाहे चामरें सूर्यापानें । तो सत्वगुण ॥ २६ ॥
 वृंदावने तुळसीवने । रंगमाळा संमार्जनें ।
 ऐसी प्रीति घेतली मने । तो सत्वगुण ॥ २७ ॥
 सुंदरें नाना उपकर्णे । मंडप चांदवे आसने ।
 देवाळई समर्पणें । तो सत्वगुण ॥ २८ ॥
 देवाकारणें खाद्य । नाना प्रकारीं नैवेद्य ।
 अपूर्व फळें अर्पी सद्य । तो सत्वगुण ॥ २९ ॥
 ऐसी भक्तीची आवडी । नीच दास्यत्वाची गोडी ।
 स्वयें देवद्वार झाडी । तो सत्वगुण ॥ ३० ॥
 तिथी पर्व मोहोत्साव । तेथें ज्याचा अंतर्भाव ।
 काया वाचा मने सर्व- । अर्पी, तो सत्वगुण ॥ ३१ ॥
 हरिकथेसी तत्पर । गंधें माळा आणि धुशर ।
 घेऊन उभीं निरंतर । तो सत्वगुण ॥ ३२ ॥
 नर अथवा नारी । येथानुशक्ति सामग्री ।
 घेऊन उभीं देवद्वारी । तो सत्वगुण ॥ ३३ ॥
 महत्कृत्य सांडून मागें । देवास ये लागवेगें ।
 भक्ति निकट आंतरंगें । तो सत्वगुण ॥ ३४ ॥
 थोरपण सांडून दुरी । नीच कृत्य आंगीकारी ।

तिष्ठत उभा देवद्वारी । तो सत्वगुण ॥ ३५ ॥
 देवालागीं उपोषण । वर्जी तांबोल भोजन ।
 नित्य नेम जप ध्यान- । करी, तो सत्वगुण ॥ ३६ ॥
 शब्द कठीण न बोले । अतिनेमेसी चाले ।
 योगोओ जेणें तोषविले । तो सत्वगुण ॥ ३७ ॥
 सांडूनिया अभिमान । निःकाम करी कीर्तन ।
 श्वेद रोमांच स्फुराण । तो सत्वगुण ॥ ३८ ॥
 अंतरी देवाचें ध्यान । तेणें निडारले नयन ।
 पडे देहाचें विस्मरण । तो सत्वगुण ॥ ३९ ॥
 हरिकथेची अति प्रीति । सर्वथा नये विकृती ।
 आदिक प्रेमा आदिअंती । तो सत्वगुण ॥ ४० ॥
 मुखी नाम हातीं टाळी । नाचत बोले ब्रीदावळी ।
 घेऊन लावी पायधुळी । तो सत्वगुण ॥ ४१ ॥
 देहाभिमान गळे । विषई वैराग्य प्रबळे ।
 मिथ्या माया ऐसें कळे । तो सत्वगुण ॥ ४२ ॥
 कांहीं करावा उपाये । संसारी गुंतोन काये ।
 उकलवी ऐसें हृदये । तो सत्वगुण ॥ ४३ ॥
 संसारासी त्रासे मन । कांहीं करावें भजन ।
 ऐसें मनी उठे ज्ञान । तो सत्वगुण ॥ ४४ ॥
 असतां आपुले आश्रमीं । अत्यादरें नित्यनेमी ।
 सदा प्रीती लागे रामीं । तो सत्वगुण ॥ ४५ ॥
 सकळांचा आला वीट । परमार्थी जो निकट ।
 आघातीं उपजे धारिष्ट । तो सत्वगुण ॥ ४६ ॥
 सर्वकाळ उदासीन । नाना भोगीं विटे मन ।
 आठवे भगवद्भजन । तो सत्वगुण ॥ ४७ ॥
 पदार्थी न बैसे चित्त । मनीं आठवे भगवंत ।
 ऐसा दृढ भावार्थ । तो सत्वगुण ॥ ४८ ॥
 लोक बोलती विकारी । तरी आदिक प्रेमा धरी ।
 निश्चय बाणे अंतरीं । तो सत्वगुण ॥ ४९ ॥
 अंतरी स्फूर्ती स्फुरे । सस्वरूपीं तर्क भरे ।
 नष्ट सदेह निवारे । तो सत्वगुण ॥ ५० ॥
 शरीर लावावें कारणीं । साक्षेप उठे अंतःकर्णी ।
 सत्वगुणाची करणी । ऐसी असे ॥ ५१ ॥
 शांति क्षमा आणि दया । निश्चय उपजे जया ।
 सत्वगुण जाणावा तया । अंतरीं आला ॥ ५२ ॥
 आले अतीत अभ्यागत । जाऊं नेदी जो भुकिस्त ।
 येथानुशक्ती दान देन । तो सत्वगुण ॥ ५३ ॥
 तडितापडी दैन्यवाणें । आलें आश्रमाचेनि गुणें ।
 तयालागीं स्थळ देणें । तो सत्वगुण ॥ ५४ ॥
 आश्रमीं अन्नची आपदा । परी विमुख नव्हे कदा ।
 शक्तिनुसार दे सर्वदा । तो सत्वगुण ॥ ५५ ॥
 जेणें जिंकिली रसना । तृप्त जयाची वासना ।
 जयास नाहीं कामना । तो सत्वगुण ॥ ५६ ॥

होणार तैसें होत जात। प्रपंची जाला आघात ।
 डळमळिना ज्याचें चित्त। तो सत्वगुण ॥ ५७ ॥
 येका भगवंताकारणें। सर्व सुख सोडिलें जेणें ।
 केलें देहाचें सांडणें। तो सत्वगुण ॥ ५८ ॥
 विषई धावे वासना। परी तो कदा डळमळिना ।
 ज्याचें धारिष्ट चळेना। तो सत्वगुण ॥ ५९ ॥
 देह आपदेनें पीडला। क्षुधे तृषेनें वोसावला ।
 तरी निश्चयो राहिला। तो सत्वगुण ॥ ६० ॥
 श्रवण आणी मनन। निजध्यासें समाधान ।
 शुद्ध जालें आत्मज्ञान। तो सत्वगुण ॥ ६१ ॥
 जयास अहंकार नसे। नैराशता विलसे ।
 जयापासीं कृपा वसे। तो सत्वगुण ॥ ६२ ॥
 सकळांसीं नम्र बोले। मर्यादा धरून चाले ।
 सर्व जन तोषविले। तो सत्वगुण ॥ ६३ ॥
 सकळ जनासीं आर्जव। नाहीं विरोधास ठाव ।
 परोपकारीं वेची जीव। तो सत्वगुण ॥ ६४ ॥
 आपकार्याहून जीवीं। परकार्यसिद्धी करावी ।
 मरोन कीर्ती उरवावी। तो सत्वगुण ॥ ६५ ॥
 पराव्याचे दोषगुण। दृष्टीस देखे आपण ।
 समुद्राऐसी साठवण। तो सत्वगुण ॥ ६६ ॥
 नीच उत्तर साहाणें। प्रत्योत्तर न देणें ।
 आला क्रोध सावरणें। तो सत्वगुण ॥ ६७ ॥
 अन्यायेवीण गांजिती। नानापरी पीडा करिती ।
 तितुकेहि साठवी चितीं। तो सत्वगुण ॥ ६८ ॥
 शरीरें घीस साहाणें। दुर्जनासीं मिळोन जाणें ।
 निंदकास उपकार करणें। हा सत्वगुण ॥ ६९ ॥
 मन भलतीकडे धावें। तें विवेकें आवराअवें ।
 इंद्रियें दमन करावें। तो सत्वगुण ॥ ७० ॥
 सत्क्रिया आचरावी। असत्क्रिया त्यागावी ।
 वाट भक्तीची धरावी। तो सत्वगुण ॥ ७१ ॥
 जया आवडे प्रातःस्नान। आवडे पुराणश्रवण ।
 नाना मंत्रीं देवतार्चन-। करी, तो सत्वगुण ॥ ७२ ॥
 पर्वकाळीं अतिसादर। वसंतपूजेस तत्पर ।
 जयंत्यांची प्रीती थोर। तो सत्वगुण ॥ ७३ ॥
 विदेसिं मेले मरणें। तयास संस्कार देणें ।
 अथवा सादर होणें। तो सत्वगुण ॥ ७४ ॥
 कोणी येकास मारी। तयास जाऊन वारी ।
 जीव बंधनमुक्त करी । तो सत्वगुण ॥ ७५ ॥
 लिंगें लाहोलीं अभिशेष। नामस्मरणीं विश्वास ।
 देवदर्शनीं अवकाश। तो सत्वगुण ॥ ७६ ॥
 संत देखोनि धावें। परम सुख हेलावे ।
 नमस्कारी सर्वभावें। तो सत्वगुण ॥ ७७ ॥
 संतकृपा होय जयास। तेणें उद्धरिला वंश ।

तो ईश्वराचा अंश। सत्वगुणें ॥ ७८ ॥
 सन्मार्ग दाखवी जना। जो लावी हरिभजना ।
 ज्ञान सिकवी अज्ञाना। तो सत्वगुण ॥ ७९ ॥
 आवडे पुण्य संस्कार। प्रदक्षणा नमस्कार ।
 जया राहे पाठांतर। तो सत्वगुण ॥ ८० ॥
 भक्तीचा हव्यास भारी। ग्रंथसामग्री जो करी ।
 धातुमूर्ति नानापरी। पूजी, तो सत्वगुण ॥ ८१ ॥
 झळफळित उपकरणें। माळा गवाळी आसनें ।
 पवित्रे सोज्वळें वसनें। तो सत्वगुण ॥ ८२ ॥
 परपीडेचें वाहे दुःख। परसंतोषाचें सुख ।
 वैराग्य देखोन हरिख-। मानी, तो सत्वगुण ॥ ८३ ॥
 परभूषणें भूषण। परदूषणें दूषण ।
 परदुःखें सिणे जाण। तो सत्वगुण ॥ ८४ ॥
 आतां असों हें बहुत। देवीं धर्मीं ज्याचें चित्त ।
 भजे कामनारहित। तो सत्वगुण ॥ ८५ ॥
 ऐसा हा सत्वगुण सात्विक। संसारसागरीं तारक ।
 येणें उपजे विवेक। ज्ञानमार्गाचा ॥ ८६ ॥
 सत्वगुणें भगवद्भक्ती। सत्वगुणें ज्ञानप्राप्ती ।
 सत्वगुणें सायोज्यमुक्ती। पाविजेते ॥ ८७ ॥
 ऐसी सत्वगुणाची स्थिती। स्वल्प बोलिलें येथामती ।
 सावध होऊन श्रोतीं। पुढें अवधान द्यावें ॥ ८८ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे सत्वगुणनाम
 । । । समास सातवा ॥ ७ ॥

समास आठवा। :। सद्विद्या निरूपण
 । । । । । ॥ श्रीराम ॥
 ऐका सद्विद्येचीं लक्षणें। परम शुद्ध सुलक्षणें ।
 विचार घेतां बळेंचि बाणे। सद्विद्या आंगीं ॥ १ ॥
 सद्विद्येचा जो पुरुष। तो उत्तमलक्षणी विशेष ।
 त्याचे गुण ऐकतां संतोष। परम वाटे ॥ २ ॥
 भाविक सात्विक प्रेमळ। शांति क्षमा दयासीळ ।
 लीन तत्पर केवळ। अमृतवचनी ॥ ३ ॥
 परम सुंदर आणी चतुर। परम सबळ आणी धीर ।
 परम संपन्न आणी उदार। आतिशयेंसीं ॥ ४ ॥
 परम ज्ञाता आणी भक्त। माहा पंडीत आणी विरक्त ।
 माहा तपस्वी आणी शांत। आतिशयेंसीं ॥ ५ ॥
 वक्ता आणी नैराशता। सर्वज्ञ आणी सादरता ।
 श्रेष्ठ आणी नम्रता। सर्वत्रांसी ॥ ६ ॥
 राजा आणी धार्मिक। शूर आणी विवेक ।
 तारुण्य आणी नेमक। आतिशयेंसीं ॥ ७ ॥
 वृधाचारी कुळाचारी। युक्ताहारी निर्विकारी ।
 धन्वंतरी परोपकारी। पद्महस्ती ॥ ८ ॥
 कार्यकर्ता निराभिमानी। गायक आणी वैष्णव जनी ।
 वैभव आणी भगवद्भजनी। अत्यादरें ॥ ९ ॥

तत्वज्ञ आणी उदासीन । बहुश्रुत आणी सज्जन ।
 मंत्री आणी सगुण । नीतिवंत ॥ १० ॥
 आधु पवित्र पुण्यसीळ । अंतरशुद्ध धर्मात्मा कृपाळ ।
 कर्मनिष्ठ स्वधर्मे निर्मळ । निर्लोभ अनुतापी ॥ ११ ॥
 गोडी आवडी परमार्थप्रीती । सन्मार्ग सत्क्रिया धारणा धृती ।
 श्रुति स्मृती लीळा युक्ति । स्तुती मती परीक्षा ॥ १२ ॥
 दक्ष धूर्त योग्य तार्किक । सत्यसाहित्य नेमक भेदक ।
 कुशळ चपळ चमत्कारिक । नाना प्रकारें ॥ १३ ॥
 आदर सन्मान तार्तम्य जाणे । प्रयोगसमयो प्रसंग जाणे ।
 कार्याकारण चिन्हें जाणे । विचक्षण बोलिका ॥ १४ ॥
 सावध साक्षेपी साधक । आगम निगम शोधक ।
 ज्ञानविज्ञान बोधक । निश्चयात्मक ॥ १५ ॥
 पुरश्चरणी तीर्थवासी । धृढव्रती कायाक्लेसी ।
 उपासक, निग्रहासी- । करूं जाणे ॥ १६ ॥
 सत्यवचनी शुभवचनी । कोमळवचनी येकवचनी ।
 निश्चयवचनी सौख्यवचनी । सर्वकाळ ॥ १७ ॥
 वासनातृप्त सखोल योगी । भव्य सुप्रसन्न वीतरागी ।
 सौम्य सात्विक शुद्धमार्गी । निःकपट निर्वेसनी ॥ १८ ॥
 सुगड संगीत गुणग्राही । अनापेक्षी लोकसंग्रही ।
 आर्जव सख्य सर्वहि । प्राणीमात्रासी ॥ १९ ॥
 द्रव्यसुची दारासुची । न्यायसुची अंतरसुची ।
 प्रवृत्तिसुची निवृत्तिसुची । सर्वसुची निःसंगपणे ॥ २० ॥
 मित्रपणे परहितकारी । वाग्माधुर्य परशोकहारी ।
 सामर्थ्यपणे वेत्रधारी । पुरूषार्थे जगमित्र ॥ २१ ॥
 संशयच्छेदक विशाळ वक्ता । सकळ क्लृप्त असोनी श्रोता ।
 कथानिरूपणी शब्दार्थी । जाऊंच नेदी ॥ २२ ॥
 वेवादरहित संवादी । संगरहित निरोपाधी ।
 दुराशारहित अक्रोधी । निर्दोष निर्मत्सरी ॥ २३ ॥
 विमळज्ञानी निश्चयात्मक । समाधानी आणी भजक ।
 सिद्ध असोनी साधक । साधन रक्षी ॥ २४ ॥
 सुखरूप संतोषरूप । आनंदरूप हास्यरूप ।
 ऐक्यरूप आत्मरूप । सर्वत्रांसी ॥ २५ ॥
 भाग्यवंत जयवंत । रूपवंत गुणवंत ।
 आचारवंत क्रियावंत । विचारवंत स्थिती ॥ २६ ॥
 येशवंत किर्तिवंत । शक्तिवंत सामर्थ्यवंत ।
 वीर्यवंत वरदवंत । सत्यवंत सुकृती ॥ २७ ॥
 विद्यावंत कळावंत । लक्ष्मीवंत लक्षणवंत ।
 कुळवंत सुचिष्मंत । बळवंत दयाळु ॥ २८ ॥
 युक्तिवंत गुणवंत वरिष्ठ । बुद्धिवंत बहुधारिष्ठ ।
 दीक्षावंत सदासंतुष्ट । निस्पृह वीतरागी ॥ २९ ॥
 असो ऐसे उत्तम गुण । हें सद्दिद्येचें लक्षण ।
 अभ्यासाया निरूपण । अल्पमात्र बोलिलें ॥ ३० ॥
 रूपलावण्य अभ्यासितां न ये । सहजगुणास न चले उपाये ।

कांहीं तरी धरावी सोये । अगांतुक गुणाची ॥ ३१ ॥
 ऐसी सद्दिद्या बरवी । सर्वत्रांपासी असावी ।
 परी विरक्तपुरुषें अभ्यासवी । अगत्यरूप ॥ ३२ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे सद्दिद्यानिरूपणनाम
 । । । । समास आठवा ॥ ८ ॥

समास नववा । : । विरक्त लक्षण

। । । । । ॥ श्रीराम ॥

ऐका विरक्तांची लक्षणे । विरक्तें असावें कोण्या गुणें ।
 जेणें आंगीं सामर्थ्य बाणें । योगियाचें ॥ १ ॥
 जेणें सत्कीर्ति वाढे । जेणें सार्थकता घडे ।
 जेणेंकरितां महिमा चढे । विरक्तांसी ॥ २ ॥
 जेणें परमार्थ फावे । जेणें आनंद हेलावे ।
 जेणें विरक्ति दुणावे । विवेकेंसहित ॥ ३ ॥
 जेणें सुख उचंबळे । जेणें सद्दिद्या वोळे ।
 जेणें भाग्यश्री प्रबळे । मोक्षेंसहित ॥ ४ ॥
 मनोरथ पूर्ण होती । सकळ कामना पुरती ।
 मुखीं राहे सरस्वती । मधुर बोलावया ॥ ५ ॥
 हे लक्षणे श्रवण कीजे । आणी सदृढ जीवीं धरिजे ।
 तरी मग विख्यात होईजे । भूमंडळीं ॥ ६ ॥
 विरक्तें विवेकें असावें । विरक्तें अध्यात्म वाढवावें ।
 विरक्तें धारिष्ठ धरावें । दमनविषई ॥ ७ ॥
 विरक्तें राखावें साधन । विरक्तें लावावें भजन ।
 विरक्तें विशेष ब्रह्मज्ञान । प्रगटवावें ॥ ८ ॥
 विरक्तें भक्ती वाढवावी । विरक्ते शांती दाखवावी ।
 विरक्तें येत्लें करावी । विरक्ती आपुली ॥ ९ ॥
 विरक्तें सद्क्रिया प्रतिष्ठावी । विरक्तें निवृत्ति विस्तारावी ।
 विरक्तें नैराशता धरावी । सदृढ जिवेंसी ॥ १० ॥
 विरक्तें धर्मस्थापना करावी । विरक्तें नीति आवलंबावी ।
 विरक्तें क्षमा सांभाळावी । अत्यादरेंसी ॥ ११ ॥
 विरक्तें परमार्थ उजळावा । विरक्तें विचार शोधावा ।
 विरक्तें सन्निध ठेवावा । सन्मार्ग सत्वगुण ॥ १२ ॥
 विरक्तें भाविकें सांभाळावीं । विरक्तें प्रेमळें निववावीं ।
 विरक्तें साबडीं नुपेक्षावीं । शरणागतें ॥ १३ ॥
 विरक्तें असावें परम दक्ष । विरक्तें असावें अंतरसाक्ष ।
 विरक्तें वोढावा कैपक्ष । परमार्थांचा ॥ १४ ॥
 विरक्तें अभ्यास करावा । विरक्तें साक्षेप धरावा ।
 विरक्तें वग्नृत्वे उभारावा । मोडला परमार्थ ॥ १५ ॥
 विरक्तें विमळज्ञान बोलावें । विरक्तें वैराग्य स्तवीत जावें ।
 विरक्तें निश्चयाचें करावें । समाधान ॥ १६ ॥
 पर्वें करावीं अचाटें । चालवावी भक्तांची थाटे ।
 नाना वैभवे कचाटें । उपासनामार्ग ॥ १७ ॥
 हरिकीर्तनें करावीं । निरूपणें माजवावीं ।
 भक्तिमार्गे लाजवावीं । निंदक दुर्जनें ॥ १८ ॥

बहुतांस करावे परोपकार । भलेपणाचा जीर्णोद्धार ।
 पुण्यमार्गाचा विस्तार । बळेंचि करावा ॥ १९ ॥
 स्नान संध्या जप ध्यान । तीर्थयात्रा भगवद्भजन ।
 नित्यनेम पवित्रपण । अंतरशुद्ध असावे ॥ २० ॥
 दृढ निश्चयो धरावा । संसार सुखाचा करावा ।
 विश्वजन उद्धरावा । संसर्गमात्रे ॥ २१ ॥
 विरक्ते असावे धीर । विरक्ते असावे उदार ।
 विरक्ते असावे तत्पर । निरूपणविषई ॥ २२ ॥
 विरक्ते सावध असावे । विरक्ते शुद्ध मार्गे जावे ।
 विरक्ते झिजोन उरवावे । सद्कीर्तीसी ॥ २३ ॥
 विरक्ते विरक्त धुंडावे । विरक्ते साधु वोळखावे ।
 विरक्ते मित्र करावे । संत योगी सज्जन ॥ २४ ॥
 विरक्ते करावी पुरस्चरणे । विरक्ते फिरावी तीर्थाटणे ।
 विरक्ते करावी नानास्थाने । परम रमणीय ॥ २५ ॥
 विरक्ते उपाधी करावी । आणि उदासवृत्ति न संडावी ।
 दुराशा जडो नेदावी । कोणयेकविषई ॥ २६ ॥
 विरक्ते असावे अंतरनिष्ठ । विरक्ते नसावे क्रियाभ्रष्ट ।
 विरक्ते न व्हावे कनिष्ठ । पराधेनपणे ॥ २७ ॥
 विरक्ते समय जाणावा । विरक्ते प्रसंग वोळखावा ।
 विरक्त चतुर असाअवा । सर्वप्रकारे ॥ २८ ॥
 विरक्ते येकदेसी नसावे । विरक्ते सर्व अभ्यासावे ।
 विरक्ते अवघे जाणावे । ज्याचे त्यापरी ॥ २९ ॥
 हरिकथा निरूपण । सगुणभजन ब्रह्मज्ञान ।
 पिंडज्ञान तत्वज्ञान । सर्व जाणावे ॥ ३० ॥
 कर्ममार्ग उपासनामार्ग । ज्ञानमार्ग सिद्धांतमार्ग ।
 प्रवृत्तिमार्ग निवृत्तिमार्ग । सकळ जाणावे ॥ ३१ ॥
 प्रेमळ स्थिती उदास स्थिती । योगस्थिती ध्यानस्थिती ।
 विदेह स्थिती सहज स्थिती । सकळ जाणावे ॥ ३२ ॥
 ध्वनी लक्ष मुद्रा आसने । मंत्र यंत्र विधी विधाने ।
 नाना मतांचे देखणे । पाहोन सांडावे ॥ ३३ ॥
 विरक्ते असावे जगमित्र । विरक्ते असावे स्वतंत्र ।
 विरक्ते असावे विचित्र । बहुगुणी ॥ ३४ ॥
 विरक्ते असावे विरक्त । विरक्ते असावे हरिभक्त ।
 विरक्ते असावे नित्यमुक्त । अलिप्तपणे ॥ ३५ ॥
 विरक्ते शास्त्रे धांडोळावी । विरक्ते मते विभांडावी ।
 विरक्ते मुमुक्षे लावावी । शुद्धमार्गे ॥ ३६ ॥
 विरक्ते शुद्धमार्ग सांगावा । विरक्ते संशय छेदावा ।
 विरक्ते आपला म्हणावा । विश्वजन ॥ ३७ ॥
 विरक्ते निंदक वंदावे । विरक्ते साधक बोधावे ।
 विरक्ते बद्ध चेववावे- । मुमुक्षुनिरूपणे ॥ ३८ ॥
 विरक्ते उत्तम गुण घ्यावे । विरक्ते अवगुण त्यागावे ।
 नाना अपाय भंगावे । विवेकबळे ॥ ३९ ॥
 ऐसी हे उत्तम लक्षणे । ऐकावीं येकाग्र मने ।

याचा अड्हेर न करणे । विरक्त पुरुषे ॥ ४० ॥
 इतुके बोलिले स्वभावे । त्यांत मानेल तितुके घ्यावे ।
 श्रोतीं उदास न करावे । बहु बोलिले म्हणौनी ॥ ४१ ॥
 परंतु लक्षणे ने घेतां । अवलक्षणे बाष्कळता ।
 तेणे त्यास पढतमूर्खता । येवों पाहे ॥ ४२ ॥
 त्या पढतमूर्खांचे लक्षण । पुढिले समासी निरूपण ।
 बोलिले असे सावधान- । होऊन आइका ॥ ४३ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे विरक्तलक्षणनाम
 । । । । समास नववा ॥ ९ ॥

समास दहावा । : । पढतमूर्ख लक्षण
 । । । । । ॥ श्रीराम ॥
 मागां सांगितलीं लक्षणे । मूर्खांआंगी चातुर्य बाणे ।
 आतां ऐका शाहाणे- । असोनि, मूर्ख ॥ १ ॥
 तया नांव पढतमूर्ख । श्रोतीं न मनावे दुःख ।
 अवगुण त्यागितां । सुख- । प्राप्त होये ॥ २ ॥
 बहुश्रुत आणि वित्पन्न । प्रांजळ बोले ब्रह्मज्ञान ।
 दुराशा आणि अभिमान । धरी, तो येक पढतमूर्ख ॥ ३ ॥
 मुक्तक्रिया प्रतिपादी । सगुणभक्ति उच्छेदी ।
 स्वधर्म आणि साधन निंदी । तो येक पढतमूर्ख ॥ ४ ॥
 आपलेन ज्ञातेपणे । सकळांस शब्द ठेवणे ।
 प्राणीमात्रांचे पाहे उणे । तो येक पढतमूर्ख ॥ ५ ॥
 शिष्यास अवज्ञा घडे । कां तो संकटीं पडे ।
 जयाचेनि शब्दे मन मोडे । तो येक पढतमूर्ख ॥ ६ ॥
 रजोगुणी तमोगुणी । कपटी कुटिल अंतःकर्णी ।
 वैभव देखोन वाखाणी । तो येक पढतमूर्ख ॥ ७ ॥
 समूळ ग्रंथ पाहिल्याविण । उगाच ठेवी जो दूषण ।
 गुण सांगतां अवगुण- । पाहे तो येक पढतमूर्ख ॥ ८ ॥
 लक्षणे ऐकोन मानी वीट । मत्सरें करी खटपट ।
 नीतिन्याय उद्धट । तो येक पढतमूर्ख ॥ ९ ॥
 जाणपणे भरीं भरे । आला क्रोध नावरे ।
 क्रिया शब्दास अंतरे । तो येक पढतमूर्ख ॥ १० ॥
 वक्ता अधिकारेंवीण । वगृत्वाचा करी सीण ।
 वचन जयाचे कठीण । तो येक पढतमूर्ख ॥ ११ ॥
 श्रोता बहुश्रुतपणे । वक्तयास आणी उणे ।
 वाचाळपणाचेनि गुणे । तो येक पढतमूर्ख ॥ १२ ॥
 दोष ठेवी पुढिलांसी । तेंचि स्वये आपणापासीं ।
 ऐसें कळेना जयासी । तो येक पढतमूर्ख ॥ १३ ॥
 अभ्यासाचेनि गुणे । सकळ विद्या जाणे ।
 जनास निवळ नेणे । तो येक पढतमूर्ख ॥ १४ ॥
 हस्त बांधीजे ऊर्णतंते । लोभे मृत्यु भ्रमराते ।
 ऐसा जो प्रपंची गुते । तो येक पढतमूर्ख ॥ १५ ॥
 स्त्रियंचा संग धरी । स्त्रियांसी निरूपण करी ।
 निंद्य वस्तु आंगिकारी । तो येक पढतमूर्ख ॥ १६ ॥

जेणें उणीव ये आंगासी । तेंचि दृढ धरी मानसीं ।
 देहबुद्धि जयापासीं । तो येक पढतमूर्ख ॥ १७ ॥
 सांडूनियां श्रीपती । जो करी नरस्तुती ।
 कां दृष्टी पडिल्यांची कीर्ती- । वर्णी, तो येक
 पढतमूर्ख ॥ १८ ॥
 वर्णी स्त्रियांचे आवेव । नाना नाटके हावभाव ।
 देवा विसरे जो मानव । तो येक पढतमूर्ख ॥ १९ ॥
 भरोन वैभवाचे भरीं । जीवमात्रास तुच्छ करी ।
 पाषांडमत थावरी । तो येक पढतमूर्ख ॥ २० ॥
 वित्पन्न आणी वीतरागी । ब्रह्मज्ञानी माहायोगी ।
 भविष्य सांगों लागे जगीं । तो येक पढतमूर्ख ॥ २१ ॥
 श्रवण होतां अभ्यांतरीं । गुणदोषाची चाळणा करी ।
 परभूषणें मत्सरी । तो येक पढतमूर्ख ॥ २२ ॥
 नाहीं भक्तीचें साधन । नाहीं वैराग्य ना भजन ।
 क्रियेविण ब्रह्मज्ञान- । बोले, तो येक पढतमूर्ख ॥ २३ ॥
 न मनी तीर्थ न मनी क्षेत्र । न मनी वेद न मनी शास्त्र ।
 पवित्रकुळीं जो अपवित्र । तो येक पढतमूर्ख ॥ २४ ॥
 आदर देखोनि मन धरी । कीर्तीविण स्तुती करी ।
 सवेंचि निंदी अनादरी । तो येक पढतमूर्ख ॥ २५ ॥
 मार्गे येक पुढें येक । ऐसा जयाचा दंडक ।
 बोले येक करी येक । तो येक पढतमूर्ख ॥ २६ ॥
 प्रपंचविशीं सादर । परमार्थी ज्याचा अनादर ।
 जाणपणें घे अधार । तो येक पढतमूर्ख ॥ २७ ॥
 येथार्थ सांडून वचन । जो रक्षून बोले मन ।
 ज्याचें जिणें पराधेन । तो येक पढतमूर्ख ॥ २८ ॥
 सोंग संपाधी वरीवरी । करूं नये तेंचि करी ।
 मार्ग चुकोन भरे भरीं । तो येक पढतमूर्ख ॥ २९ ॥
 रात्रंदिवस करी श्रवण । न संडी आपले अवगुण ।
 स्वहित आपलें आपण । नेणे तो येक पढतमूर्ख ॥ ३० ॥
 निरूपणीं भले भले । श्रोते येऊन बैसले ।
 क्षुद्रें लक्षुनी बोले । तो येक पढतमूर्ख ॥ ३१ ॥

शिष्य जाला अनधिकारी । आपली अवज्ञा करी ।
 पुन्हां त्याची आशा धरी । तो येक पढतमूर्ख ॥ ३२ ॥
 होत असतां श्रवण । देहास आलें उणेपण ।
 क्रोधें करी चिणचिण । तो येक पढतमूर्ख ॥ ३३ ॥
 भरोन वैभवाचे भरीं । सद्गुरूची उपेक्षा करी ।
 गुरुपरंपरा चोरी । तो येक पढतमूर्ख ॥ ३४ ॥
 ज्ञान बोलोन करी स्वार्थ । कृपणा ऐसा सांची अर्थ ।
 अर्थासाठीं लावी परमार्थ । तो येक पढतमूर्ख ॥ ३५ ॥
 वर्तल्यावीण सिकवी । ब्रह्मज्ञान लावणी लावी ।
 पराधेन गोसावी । तो येक पढतमूर्ख ॥ ३६ ॥
 भक्तिमार्ग अवघा मोडे । आपणामध्ये उपंदर पडे ।
 ऐसिये कर्मी पवाडे । तो येक पढतमूर्ख ॥ ३७ ॥
 प्रपंच गेला हातीचा । लेश नाहीं परमार्थाचा ।
 द्वेषी देवां ब्राह्मणाचा । तो येक पढतमूर्ख ॥ ३८ ॥
 त्यागावया अवगुण । बोलिलें पढतमूर्खांचें लक्षण ।
 विचक्षणें नीउन पूर्ण । क्षमा केलें पाहिजे ॥ ३९ ॥
 परम मूर्खामाजी मूर्ख । जो संसारी मानी सुख ।
 या संसारदुःखा ऐसें दुःख । आणीक नाहीं ॥ ४० ॥
 तेंचि पुढें निरूपण । जन्मदुःखाचें लक्षण ।
 गर्भवास हा दारुण । पुढें निरोपिला ॥ ४१ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे पढतमूर्खलक्षणनाम
 । । । समास दहावा ॥ १० ॥

॥ दशक दुसरा समाप्त ॥

Proofread by Vishwas Bhide and Sunder Hattangadi.

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com
 Last updated October 15, 2005